

תפילה מאהבה

❖ תוכו רצוף אהבה

בדורנו אנו מוצאים נטייה להשתמש בתחומים שונים בביטויים של אהבה, החל מאהבת איש ואשה, אהבת חברים, חינוך מאהבה וכו', עד שטענה המצויה בפי כל, שבדורנו מתאים לחיות ולהתנהל על פי שפת הלב והאהבה ומושג היראה נטשטש מעט. במאמר זה ברצוני לעיין ולברר בדברי חז"ל את מושג האהבה, דרך הביטוי "תפילה מאהבה". מהי אותה אהבה? מי אוהב את מי? מהי מטרת האהבה?

❖ זרע אברהם אוהבי

נפתח בדברי הנחמה של ישעיהו הנביא לעם ישראל, וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עֲבָדֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֱהָבִי (ישעיהו מא, ח). הביטוי שאותו מכנה ישעיהו את עם ישראל - "זרע אברהם אוהבי" זוקק בירור. מהו העניין הייחודי שבא לידי ביטוי דוקא באברהם אבינו, שבגללו בוחר ישעיהו לנחם ולעודד את עם ישראל? רש"י בפירושו על הפסוק פותח לנו פתח לעיון בדמותו של אברהם אבינו, וכך הוא כותב: 'שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו - אלא מתוך אהבה'. ונשאלת השאלה, האם הכרה וקשר של אהבת ה' היתה נחלתו הבלעדית של אברהם, וכי לא היו אחרים שמדרגה זו היתה נחלתם? לשם מענה על שאלות אלו נתבונן במדרש שחושף בפנינו טפח נוסף בייחודיותו של אברהם:

'חמישה אלו נקראו אהובים: אברהם נקרא אהוב שנאמר זרע אברהם אוהבי (ישעיהו מא, ח). יעקב נקרא אהוב שנאמר: ואוהב את יעקב (מלאכי א' ב). ישראל נקראו אהובים שנאמר: אהבתי אתכם אמר ה' (שם). שלמה נקרא אהוב שנאמר ואהוב לאלהיו היה (נחמיה י"ג כ"ו). שערי ירושלים נקראו אהובים שנאמר: אוהב ה' שערי ציון (תהלים פז, ב)'.
[אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק מג]

לענ"ד, ישנו דיוק שאפשר ללמוד מהמדרש לענייננו, שהמדרש מתאר לנו דמויות ודברים שונים שבמבט ראשון אם נשים לב נראה שכולם אהובים לפני ה', אך בעיון נוסף נבחין שרק בפסוק המובא על אברהם אבינו, שהוא הפסוק שעליו אנו דנים "זרע אברהם אוהבי", ישנה הדגשה שרק אברהם אוהב את ה'! א"כ מתגלה בפנינו ייחודיות מיוחדת לאברהם והיא מדרגת אהבת ה'. כעת עלינו לברר בדברי חז"ל מהי אהבה וכיצד היא עבודת ה' מאהבה.

❖ מהי אהבה?

תחילה נברר כמה מדעות הראשונים בהגדרת המושג 'עובד ה' מהאהבה'.

כתב הרמב"ם (הלכות תשובה י, ב; וכן בהקדמת פרק חלק):

'העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה, ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה, והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה, והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר: 'ואהבת את ה' אלהיך', ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה'.

אם כן, לדעת הרמב"ם, הכוונה בביטוי 'עובד ה' מאהבה' היא למי שעושה את המצוות מתוך הבנה שזו האמת ללא רצון לקבל שכר וכדומה. בכך כביכול 'משחרר' הרמב"ם את מקיים המצוה מכוונות נמוכות שאינם מבטאות את האמת העליונה והגדולה שבציווי האלוקי, ונראה שבהסבר זה המתמקד בדרך ובאופן קיום המצוה, ישנה הדגשה מסויימת מצידו של 'העובד' בכך שהוא מבטל מניעים אנוכיים שלו לקיום המצוה, ומקיים את המצוה מתוך מכוונות וביטול לאמת האלוקית, ובכך באה לידי ביטוי אהבתו את ה'.

לעומת זאת, כתב הרמב"ן (שמות כ, ה):

'לאהבי ולשומרי מצותי'... יאמר כי הוא עושה בהן חסד לאלפים לאהביו, הם המוסרים נפשם עליו, כי המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבדו ויכפרו בכל אלוה נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם, יקראו אוהביו, כי זו היא האהבה שנתחייבנו בה בנפשותינו, כמו שאמר: 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך' (דברים ו ה), שתמסור נפשך וחיך באהבתו, שלא תחליפנו באל אחר, ולא תשתף עמו אל נכר. ולכן נאמר באברהם זרע אברהם אוהבי (ישעיה מא ח), שנתן נפשו שלא יעבוד ע"ז באור כשדים. ושאר הצדיקים יקראו שומרי מצותיו. ומצאתי במכילתא (יתרו) 'לאוהבי' - זה אברהם וכיוצא בו. 'ולשומרי מצותי' - אלו הנביאים והזקנים. רבי נתן אומר: 'לאוהבי ולשומרי מצותי' - אלו שהם יושבים בארץ ישראל ונותנין נפשם על המצוות... והכתוב ודאי על ע"ז כי בה נתחייבנו ביהרג ואל יעבור בכל הזמנים לעולם, אבל הרחיב הענין לכל המצוות, לפי שבשעת השמד אנו נהרגין על כלן מן הכתוב האחר: 'ולא תחללו את שם קדשי' (ויקרא כב לב).

אם כן, להבנת הרמב"ן ההגדרה של 'עובד ה' מאהבה' ע"פ דעת רבי נתן במכילתא, הכונה היא לכך שאדם מוכן אף למסירות נפש על קיום המצוות ועבודת ה'.

בסוף דברי הרמב"ן (שם) הוא מוסיף: 'יש בזה סוד, אמר שאברהם מסר נפשו באהבה, כענין שכתוב: 'חסד לאברהם', ושאר הנביאים בגבורה. והבן זה'. בעקבות דבריו אלו, ברצוני לעיין בסוד זה וללמוד את המסר הגדול עברנו שניתן ללמוד מאברהם אבינו.

❖ אהבת חסד

פתח לדברי הרמב"ן, ניתן למצוא בדברי ספר העיקרים (מאמר שלישי פרק לו):

'... כי העובד מאהבה אין לו לחוש לתועלת ולא לנזק יגיע לו בעבודתו, כי אין כונתו אלא לעשות רצון האהוב בלבד, ולא יחוש לטורח או נזק יגיע לו ובלבד שיגיע התועלת אל האהוב... וזהו דרך האהבה הגמורה אשר מצד האהוב בלבד, כי האהבה שהיא בעבור התועלת אל האהוב תדמה אל האהבה שיאהב האדם הבהמות בעבור התועלת המגיע אליו מהן, והאהבה שהיא בעבור השמירה מן הנזק תדמה אל האהבה שיאהב האדם הכלבים, כי האדם יאהב הכלבים בעבור שמירתם אותו מהנזק. ואולם האהבה הגמורה היא אשר יאהב האדם את האהוב מצד האהוב בלבד ואין בלבו תכלית אחר רק לעשות רצון האהוב, כי לא יאהב את האהוב לסבה אחרת זולתו... ולזה נשתבח אברהם אבינו בזה המין מן האהבה מזולתו עד שקראו הכתוב: 'אברהם אוהבי', לפי שלא היה בלבו תכלית אחרת רק לעשות רצון השם יתברך האהוב, ולא היתה שם סבה אחרת תכריח אותו על כך.'

לדעת רבי יוסף אלבו, האהבה אינה רק משום האמת או שלא למטרת שחר, אלא הגדרת האהבה היא להשלים את חפצו של השני, ולפי זה יוצא שלא כל נתינה לשני תחשב לאהבה. לפני שהאוהב רוצה לתת דבר לאהובו, עליו להכיר להבין ולהרגיש מה חסר לשני באמת, בבחינת 'די מחסרו אשר יחסר לו' (דברים טו, ח). נראה שכאן אנו נחשפים לגדר חדש במושג אהבה, שאליה רמז הרמב"ן בדבריו, אהבה פירושה חסד. אהבה אמיתית היא לעשות את הדבר לא רק כמושג שלילי שלא לקבל שחר, לא רק כי כך האמת, ואפילו לא רק מתוך מסירות הנפש אלא מתוך מחשבה והבנה מה השני צריך!

לענ"ד הדלה בתחום זה, נראה שרבינו הרמב"ן שאב את פירושו ממקורות קבליים שהגיעו אליו, וכן מצאנו בזוה"ק (בראשית כג: - כד.) בזה הלשון:

'בההוא זמנא מתפתחין שבועה היכלין: היכל קדמא דאהבה, תננינא היכלא דיראה, תליתא היכלא דרחמי, רביעא היכלא דנבואה דאספקלריא דנהרא, חמישא היכלא דנבואה דאספקלריא דלא נהרא, שתיתא היכלא דצדק, שביעא היכלא דדין, ועלייהו אתמר 'בראשית' - בר"א שי"ת (ששה היכלות הבריא) 'אלהים' - היכלא שביעא, והכי אנון ז' היכלין לתתא' (בעת היחוד. מקדש מלך; דמשק אליעזר).

אם כן, אנו פוגשים כעת שמושג האהבה איננו מתחיל ומסתיים במציאות התחתונה אצלנו, אלא ישנם כבר גבוה מעל גבוה 'היכלות', שכפי פירוש המקובלים שייכים לעולם הבריא, ולהיכל הראשון קוראים 'היכל האהבה'. להרחבת ביאור העניין אנו נדרשים לדברי הזוה"ק במקום אחר (בראשית מה.) המונה את חיבור המדרגות השונות של האצילות בבריא הגורמים ליחוד העליון:

'אברהם דאיהו ימינא לעילא נטיל היכל אהבה, רוחא דאקרי אהב"ה לאתקשרא דא ברא לאתחברא דא ברא למהוי חד (בזמן היחוד)... זכאה חולקיה בעלמא דין ובעלמא דאתי מאן דידע לקשרא לון ולא תדבקא במאריה'. אם כן אנו רואים שעבודתו של אברהם מושרשת ביחוד שמו של ה'. ועניין זה מחזיר אותנו למושג "תפילה מאהבה" שאיתו פתחנו את מאמרנו.

❖ תפילה באהבה

ברצוני כעת להעמיק בשרשיו הכמוסים של מושג 'אהבה', ובהמשך לראות את הלימוד המעשי שלנו מתוך מקורות חז"ל. בעניין מה שקורה עם התפילה שלנו לאחר שיוצאת ועולה מן העוה"ז, מובא הסבר מופלא בזוה"ק (שמות רא: - רב: מומלץ לראות המקור בהרחבה):

'וכד צלותא סלקא, עאלת בההוא פתחא (הרקיע הראשון), וכלהו סרכין (חילות), וכלהו ממנן, נפקין מההוא פתחא... ונפקי כלהו ונשקי לה, ומטאן עמה עד רקיעא תננינא. וכד סלקא צלותא עד ההוא רקיעא, אתפתחו תריסר תרעין דההוא רקיעא... ועאלת צלותא בכל אינון פתחין... כד ההיא צלותא סלקא בלחישו, כל אינון שתין רבוא משריין, וכל אינון מארי דעיינין, וכל אינון מארי דאודנין, כלהו נפקי ונשקי לההיא מלה דצלותא דסלקא... רקיעא תליתא, ההיא צלותא סלקא ומטי לההוא רקיעא... מכאן ולהלאה, צלותא מתעטרטא בעטרין עלאין, וסלקא לגו רקיעא רביעא... ותמן אתעפבת צלותא, עד דכלהו משריין סלקין עמה לגו ההוא רקיעא חמישא... ונפקי וסגדי, ומעטרין לההיא

צלותא וסלקין עמה עד דמטו לגבי רקיעא שתיתאה... וכיון דמתעטרא צלותא בכל הני עטרין, פדין מתחברן כל אינון חיילין דכלהו רקיעין, וסלקין להיא צלותא דמתעטרא בכל עטרין, לגבי רקיעא שביעאה. וכדין עאלת צלותא, וסנדלפ"ן רב יקירא עלאה דכל מפתחון דמאריה בידיה, אעיל להוא צלותא, לגו שבגעה היכלין. תא חזי, אמר רבי שמעון: שבגא מדורין אינון וכו', שבגעה היכלין אליו, אינון היכלין דמלכא, והאי צלותא פד מתעטרא בכל הני עטרין, פד עאלת, מחבר לון פחדא, לאתעטרא לעילא למהוי פלא חד פדקא יאות. ושמא דקודשא בריך הוא, מתעטרא בכל עטרין, עילא ותתא, למהוי חד זפאה חולקיה דבר נש, דינדע לסדרא צלותיה פדקא יאות'.

אם כי אנו מעוטי יכולת הבנה בדברי הזוה"ק המופלאים, אנו לומדים מתוך דברים אלו מהי כוחה של תפילה, ואת היכולת שלה לבקוע רקיעים כפשוטו, ולענייננו אנו לומדים שהיכל האהבה, שהוא אחד משבעה היכלות הבריאה נמצא במקום עליון ופנימי ביחס לשאר הרקיעים ולשם בסופו של דבר מגיעה התפילה וגורמת ליחוד העליון, והיא היא הביטוי לאהבת ה' המיוחדת שאנו לומדים מאברהם אבינו שלימד אותנו לעשות דברים ולהתפלל 'למען שמו באהבה'. וכתב על כך הרב נפתלי בכרך בספרו 'עמק המלך' (שער יז פרק יח): 'בוא וראה הזכות הגדול להתפלל, ויודע לסדר אותה כראוי, התפילה עולה בלי מעיק, בכל הרקיעים, ודרך כל היכלות שלמעלה, על ידי השרפים הללו, עד שער הפתח העליון, הנקרא קודש הקדשים, והיא עולה ונעשית עטרת בראש מלכו של עולם... ומי שאינו מתפלל ומכוין עצמו כראוי, עליו הכתוב אומר 'גוזל אביו ואמו', הם קב"ה ושכינתיה'.

❖ המתחסד עם קונו

אברהם אבינו איש מידת החסד והאהבה, מלמדנו שתפילה אמיתית איננה עבורנו, אלא למען יחוד שמו הגדול של ה' בעולמו ולמען עילוי השכינה, מרכז התודעה איננו האדם אלא קב"ה ושכינתיה. ומכאן שכדי שתגיע התפילה למקום עליון, להיכל האהבה, יש לכוון 'למען שמו באהבה'. וכדברי התיקוני זוהר (תקונא תמיני סרי לג: - לד.):

'... ותא חזי, אם בר נש סליק במחשבתיה בצלותא דיליה לשכינתא, או בכל פקודא ופקודא דעביד, מיד דדפיק לפתחא דהיכלא דמלכא, נביא או חוזה או חכם או צדיק או חסיד, מיד דקרא לה לתרעא, אם שכינתא סליקת תמן, ה' יענה מיד, ולא אמתין לעבד או ממנא דאפתח ליה, אלא איהו ממש אפתח ליה, מחביבו ורחימו דאית ליה לגבה פחתו לגבי כלה, ואם שכינתא לא סליקת בהוא צלותא או פקודא, לא חשיב ליה קודשא בריך הוא למפתח ליה היכליה, ואפילו על ידי שלוחא... והכי פד קראן ישראל כל חד וחד לקודשא בריך הוא, בקריאת שמע או בצלותא או בכל פקודא, אם שכינתא לאו איהי תמן לא נחית תמן, הדא הוא דכתיב (שמות כ כד) בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך, ותרגם אנקלוס בכל אתר דאשרי שכינתו תמן וגומר, דכד בר נש סליק שכינתא בפקודין דיליה לגבי קודשא בריך הוא, קודשא בריך הוא נחית עליה בגינה... והכי כד בר נש סליק שכינתא בצלותא דיליה לגבי קודשא בריך הוא, קודשא בריך הוא נחית לקבל צלותיה, ושכינתיה אקדימת, לאפתחא ליה'.

נראה שמהלך הדברים כבר רמז בפסוק לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם (דברים יא, ג), שממנו למדו חז"ל (תענית ב): איזוהי עבודה שהיא בלב - הוי אומר זו תפילה. אהבת ה', במובן שחשוב לנו מהו רצון ה' וברצוננו למלא את רצונו, היא המאפשרת להגיע לחלקו השני של הפסוק 'ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם'. וידועים דברי נפש החיים (שער ב פרק יא), שכתב בענין זה:

'ראוי מאד להאדם הישר לשום כל כוונתו וטוהר מחשבתו בתפלתו רק להוסיף תת כח בהעולמות הקדושים. ולעורר בקולו הקול העליון ואמשכא מניה ברכאן ונהירו לכלא. להעביר רוח הטומאה מן העולם ויתוקן עולם במלכותו ית"ש. ולא על עניניו וצרכי עצמו כלל'... **אמנם תכלית הכוונה. צריכה שתהיה רק צורך גבוה. כי במקום שיש חילול שמו ית' כגון צרת כלל ישראל. באמור עם ה' אלה והמה מוכים ומעונים. מחוייבים לבקש ולשפוך שיח לפניו ית"ש על חילול שמו ית'. ואך למען שמו יעשה. וגם היחיד על צערו אף אם אין חילול השם בדבר יש מקום ג"כ לבקש לפניו יתברך על גודל הצער של מעלה בזמן שהאדם שרוי בצער למטה'.**

❖ זאת תורת העולה

במאמר זה סקרנו מספר גישות בדברי הראשונים ביחס להגדרת מושג האהבה ובייחוד מושג עובד ה' מאהבה ותפילה מאהבה. יש מן הראשונים שהגדירו שאהבה היא עשיית הדבר שלא למטרת שכר וכדומה, אלא מפני שזו האמת ויש שפירשו שזו עבודת ה' מתוך מסירות נפש. אנו בחרנו להתמקד בדברי הרמב"ן ובעל העיקרים שפתחו בפנינו צוהר חדש ובהגדרה חיובית של מושג האהבה. **אהבה היא לעשות את רצונו של האהוב**, כשם שאדם רואה את אהובתו ונותן לה לא את מה שהוא רוצה או חושב שהיא צריכה, אלא מה שהיא צריכה ורוצה!

באמצעות דברי הזוה"ק ומפרשיו הגענו להבנת הייחודיות שהיתה בעבודת ה' מאהבה של אברהם אבינו. **עבודת ה' ותפילה מאהבה הכוונה לעשות או להתפלל בשבילו - לא בשבילי!** וממנו נלמד אנו לשתף בתפילתנו את צער ועלבון החבר שלנו (ספר חסידים (מרגליות) תקנג) וכונה לעילוי השכינה ולמנוע את צערה ולקידוש שמו הגדול של ה' בקרב הארץ. את היסוד הגדול הזה לימדנו אברהם אבינו: 'זרע אברהם אוהבי': שעשה ותיקן התפילה הראשונה בשביל ה'!